

Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

УДК 343.131.7

Панова Аліса Віталіївна

*кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри кримінальної юстиції
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Panova Alisa

*PhD in Law, Assistant of the Department of Criminal Justice
Yaroslav Mudryi National Law University*

Переродова Анастасія Олександрівна

*студентка
Міжнародно-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Pererodova Anastasiia

*Student of the International Law Faculty of the
Yaroslav Mudryi National Law University*

**РОЛЬ ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ДОКТРИНАЛЬНІ
ПІДХОДИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА
THE ROLE OF THE PRESUMPTION OF INNOCENCE IN THE
CRIMINAL PROCEDURE LAW OF UKRAINE: DOCTRINAL
APPROACHES AND JUDICIAL PRACTICE**

***Анотація.** Стаття присвячена актуальній темі роль презумпції невинуватості в кримінальному процесі України. Визначено, як в національному законодавстві України та міжнародних правових актах закріплено принцип презумпції невинуватості. Зазначено, що статтею 62*

Конституції України проголошується, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Констатовано, що з прийняттям Кримінального процесуального кодексу у 2012 році, закріплення презумпції невинуватості набуло нового більш чіткого та конкретного значення для кримінального судочинства України. Визначено, з яких елементів складається засада презумпції невинуватості та те, що принцип презумпції невинуватості, у разі його правильного тлумачення та застосування, діє як основна гарантія захисту прав осіб від необґрунтованих підозр та звинувачень у скоєнні злочину. Проаналізовано практику Верховного Суду щодо порушень презумпції невинуватості. Підкреслено важливість практики Європейського суду з прав людини щодо України та дотримання норм Європейської конвенції з прав людини, адже згідно зі статтею 9 Конституції чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Проаналізовано справи проти України у ЄСПЛ щодо порушення пункту 2 статті 6 Конвенції та визначено основні випадки, у яких порушується презумпція невинуватості: під час публічних заяв представників правоохоронних органів, коли в судовому рішенні, яке не є обвинувальним вироком, відображається думка про винуватість особи, і, коли до підозрюваної особи застосовується рішення про обрання запобіжного заходу, у якому посиляються на винуватість особи у скоєнні злочину. Запропоновано шляхи вирішення проблеми порушення презумпції невинуватості задля попередження виникнення нових порушень у майбутньому.

Ключові слова: презумпція невинуватості, кримінальний процес, принцип презумпції невинуватості, обвинувачений, справедливий суд, практика Європейського суду з прав людини, судові рішення.

Summary. The article is devoted to the topical issue of the role of the presumption of innocence in the criminal procedure of Ukraine. The author determines how the principle of presumption of innocence is enshrined in the national legislation of Ukraine and international legal acts. It is noted that Article 62 of the Constitution of Ukraine proclaims that a person is presumed innocent of committing a crime and may not be subjected to criminal punishment until his or her guilt is proved by law and established by a court verdict of guilty. It is stated that with the adoption of the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012, the presumption of innocence has acquired a new clearer and more specific meaning for criminal proceedings in Ukraine. The author identifies the elements of the presumption of innocence and the fact that the principle of the presumption of innocence, if properly interpreted and applied, acts as the main guarantee of protection of the rights of individuals against unfounded suspicions and accusations of committing a crime. The author analyzes the case law of the Supreme Court regarding violations of the presumption of innocence. The author emphasizes the importance of the case law of the European Court of Human Rights regarding Ukraine and compliance with the European Convention on Human Rights, since, according to Article 9 of the Constitution, international treaties in force, ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, are part of the national legislation of Ukraine. The author analyzes the cases against Ukraine in the ECHR concerning violation of Article 6(2) of the Convention and identifies the main cases in which the presumption of innocence is violated: during public statements by law enforcement officials, when a court decision that is not a guilty verdict reflects the opinion of a person's guilt, and when a suspect is subjected to a decision on a preventive measure which refers to the person's guilt in

committing a crime. The author suggests ways to address the problem of violation of the presumption of innocence in order to prevent new violations in the future.

Key words: *presumption of innocence, criminal procedure, principle of presumption of innocence, accused, fair trial, case law of the European Court of Human Rights, court decision.*

Постановка проблеми. Кримінальне судочинство є одним із найскладніших та найважливіших форм забезпечення правосуддя. Основним завданням його є реалізація кримінального провадження з дотриманням всіх гарантій прав та свобод людини. Однією з таких гарантій захисту є дотримання принципу презумпції невинуватості, суть якого виражається в тому, що особа є невинуватою у вчиненні злочину та не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в судовому порядку. Проте, потрібно зауважити, що законодавче закріплення принципу, як в Конституції України (стаття 62) так і в Кримінальному процесуальному кодексі України (стаття 17), не означає його автоматичного виконання. На практиці презумпція невинуватості часто порушується, проблема забезпечення презумпції невинуватості та пов'язаних з нею нормативно-правових положень не втрачає своєї актуальності, основним підтвердженням цього є практика Верховного Суду та констатація порушень у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо України. З огляду на значення презумпції невинуватості для забезпечення прав і свобод особи щодо якої здійснюється кримінальне провадження, вважаємо за доцільне дослідити елементи цієї засади в кримінальному процесі України та проаналізувати практику ЄСПЛ щодо порушення принципу презумпції невинуватості у справах проти України.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у науково-теоретичні дослідження ролі презумпції невинуватості у кримінальному процесі та її

важливості як основної гарантії захисту прав і свобод людини серед вчених зробили: Підопригора О.А., Харитонов Є.О. [1], Ешворт А. [7], Захарченко П.П., Махначова Н.М. [8], Крижанівський В.В. [9], Лисогор В.О. [10] та інші. Водночас, попри значну кількість наукових праць у цій сфері, слід констатувати, що питання ролі презумпції невинуватості у кримінальному процесі України не втрачає своєї актуальності, а тому потребує більшого її висвітлення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначити, які національні та міжнародні акти закріплюють формулювання принципу презумпції невинуватості, встановити з яких елементів складається засада презумпції невинуватості та проаналізувати практику Верховного Суду та Європейського Суду з прав людини в частині її порушення, запропонувати можливі шляхи запобігання порушенням цієї засади.

Виклад основного матеріалу. Презумпція невинуватості має важливе значення для кримінального суводчинства, вона є унікальним явищем в правовій природі та виконує особливу роль у встановленні стабільної демократичної та правової держави, оскільки є гарантією дотримання прав і свобод особи у кримінальному провадженні. Цей принцип закріплений у міжнародних актах та національному законодавстві більшості країн світу.

Свій шлях становлення засада презумпції невинуватості бере ще від часів Давнього Риму, коли юристами того часу було встановлено правило, що учасник судового процесу, вважається таким, що діє сумлінно та добросовісно, доки не буде доведено інше (*praesumptio boni viri*) [1]. Ця ідея пройшла довгий шлях еволюції та, на думку багатьох вчених, отримала офіційне законодавче закріплення у Декларації прав людини і громадянина 1789 року у Франції. Згідно з Декларацією принцип презумпції невинуватості полягав у тому, що «так як кожна людина вважається

невинуватою, доки її не буде визнано винною (судом), будь-яка невинувата надмірна суворість повинна каратися законом» [2].

В Україні презумпція невинуватості отримала своє закріплення в статті 62 Конституції України, яка визначає, що: «Особа є невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду» [3]. Формулювання цієї статті бере свій витік з положень, закріплених у частині 2 статті 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, у якій зазначається, що «кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом» [4]. Крім того, важливим для України є закріплення принципу презумпції невинуватості у статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. (далі – Конвенція), адже, згідно зі статтею 9 Конституції, ця Конвенція є частиною національного законодавства України.

Варто зауважити, що з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) у 2012 році закріплення презумпції невинуватості набуло нового більш чіткого та конкретного значення для кримінального судочинства нашої держави. Один із основних стандартів доведення отримав нормативне закріплення у частині 2 статті 17 КПК, і зазначає, що коли особа обвинувачена у вчиненні злочину, тягар доведення вини покладається на сторону обвинувачення, і це доведення повинно бути здійснено поза розумним сумнівом [5]. Адже, тягар відповідальності щодо доведення винуватості повинен покладатися на сторону обвинувачення, що є основою права на справедливий та неупереджений суд. До того ж, Конституційний Суд України зазначив, що елементом принципу презумпції невинуватості є принцип *in dubio pro reo*, згідно з яким при оцінці доказів усі сумніви щодо винуватості особи тлумачиться на користь її невинуватості [6]. Крім цього, значення презумпції невинуватості полягає в

тому, що досудове провадження також має здійснюватися, наскільки це можливо, так, якби обвинувачений є невинним у скоєні злочину [7].

На думку П.П. Захарченка, принцип презумпції невинуватості не лише вважається формальною вимогою, як національного законодавства, так і міжнародного права, а й одночасно він є основною кримінально-процесуальною гарантією [8]. Іншими словами, у розумінні приписів Конституції України, а, в першу чергу, статті 62, держава має зобов'язання створити відповідні національні й правові механізми для притягнення осіб до кримінальної відповідальності, здатні гарантувати повний захист людської гідності, і, крім цього, забезпечити проведення та завершення кримінального провадження, так, щоб було дотримано найважливіші конституційні гарантії прав людини, а саме такі, що пов'язані з фундаментальним принципом верховенства права.

Варто звернути увагу, що нормативний зміст презумпції невинуватості не обмежується загальними положеннями кримінального процесуального законодавства, та у кримінальному судочинстві ця засада розглядається як система правових норм, що здійснюються на його стадіях. Ця система складається з певних складових елементів, таких як: 1) ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні злочину або підданий кримінальному покаранню інакше, як за вироком суду і відповідно до закону; 2) ніхто не зобов'язаний доводити свою вину у вчиненні кримінального правопорушення, адже тягар доведення винуватості лежить на стороні обвинувачення, – цей обов'язок покладено на органи досудового розслідування, прокурора, слідчого, а у справах приватного обвинувачення – на потерпілого або його представника. Нездатність особи надати докази своєї невинуватості за жодних обставин не може бути витлумачена як доказ її вини [9]; 3) заборонено перекладати обов'язок доведення винуватості на обвинуваченого, і крім цього, домагатись його показань шляхом насильства та іншими незаконними заходами [10]; 4) усі сумніви щодо доведеності

вини особи мають тлумачитися на її користь; 5) звинувачення не можуть ґрунтуватися ні на припущеннях, ні на доказах, які були отримані незаконними способами; 6) залучення особи до участі у справі як підозрюваного чи обвинуваченого, затримання особи чи вжиття інших запобіжних заходів не можуть бути доказом винуватості та не повинні визнаватися обвинувальним покаранням; 7) до остаточного вирішення кримінальної справи, встановлення обвинувального вироку суду про винуватість обвинуваченого не можна визнавати його винним, а також публічно і в офіційних документах, у засобах масової інформації стверджувати його вину [11]; 8) у випадку скасування вироку суду як неправомірного, держава повинна відшкодувати заподіяну матеріальну та моральну шкоду, завдану неправосудними засудженнями (ч. 4 ст. 62 Конституції України).

Аналізуючи вищезазначене, можна відзначити, що принцип презумпції невинуватості, у разі його правильного тлумачення та застосування, усуває упереджений та однобічний обвинувальний підхід до розслідування та здійснення кримінального провадження, виключає винесення незаконних та необґрунтованих судових рішень. Презумпція полягає у тому, аби ставлення до особи було уважним, на перше місце ставиться захист особи від неправдивих звинувачень і необґрунтованих підозр.

Як вже зазначалося, нормативне закріплення принципу презумпції невинуватості, не означає його автоматичного виконання. Щодо визначення чи порушується цей принцип в Україні, варто звернутися до практики Верховного Суду та проаналізувати її на основі порушення елементів презумпції невинуватості.

Так, у справі №161/13574/18 Верховний Суд констатував у своїй постанові порушення презумпції невинуватості. Зміст зазначеного оскарженого рішення полягав в тому, що Особу 5 було визнано винним у

скоєнні злочинів, в той час як Особи 1, Особи 2, Особи 3, Особи 4 подали апеляційні скарги на зазначений обвинувальний вирок. Ухвалою судді апеляційні скарги осіб було повернуто, суддя посилався на положення ч.4 ст. 394 та п.2 ч.3 ст. 399 КПК. Верховний Суд зазначив, що відповідно до правової позиції суду, викладеної у постанові від 3.03.2016 №5-347кc15, не зважаючи на те, що у ст. 394 до переліку суб'єктів, які можуть оскаржувати рішення, відсутня згадка щодо осіб, прав, свобод та інтересів яких стосується судове рішення, не є перешкодою в доступі їх до правосуддя та зверненні до судів вищої інстанції. Адже з тексту вироку суду першої інстанції випливає, що зазначені особи описуються, як учасники стійкої організованої групи, при цьому обвинувачення цих осіб не було предметом розгляду справи в суді в межах кримінального провадження щодо Особи 5, факт їх вини у скоєнні злочину не було встановлено вироком суду, що набрав законної сили. Як вважає Верховний Суд, то така преюдиціальність щодо вини згаданих осіб є грубим порушенням принципу презумпції невинуватості, а саме частини, у якій зазначається, що ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні злочину або підданий кримінальному покаранню інакше, як за вироком суду і відповідно до закону [12].

Ще одним прикладом порушення принципу презумпції невинуватості є справа № 461/4858/17. З обставин справи можна визначити, що Особу 8 було визнано винуватим у скоєнні злочинів та було призначено остаточне покарання у виді позбавлення волі з конфіскацією майна. Проте на підставі ст. 75 ККУ Особу 8 було звільнено від вищезазначеного покарання з випробувальним строком, на що адвокатом Особою 6 в інтересах Особи 7 було подано апеляційну скаргу. Ухвалою апеляційного суду скаргу було відхилено та відмовлено у відкритті провадження, на основі того, що подана скарга була подана особою, яка не мала права її подавати відповідно до ст. 394 КПК. Адвокат у касаційній скарзі зазначає, що мало місце порушення презумпції невинуватості, адже висновок апеляційного суду щодо того, що

вирок Особи 8 не стосується прав та інтересів Особи 7 є безпідставним, адже у вирокі суду зазначено прізвище Особи 7 та роль Особи 7 описується як співучасника в інкримінованих злочинах. Верховний Суд визнав доводи адвоката Особи 6 обґрунтованими, на підставі вищезазначеної постанови від 3.03.2016 №5-347ксл, оскільки доступ до правосуддя є основоположним принципом верховенства права, гарантованим Конституцією України та законами України. Верховний Суд зазначає, що апеляційний суд не перевіряв, чи стосується застосований вирок, права та інтересів Особи 7, і той факт, що таким чином він не в змозі реалізувати своє право на судовий захист іншим способом. Саме тому, констатація у вирокі суду першої інстанції щодо факту причетності Особи 7 до скоєння злочину є грубим порушенням ст. 7 КПК та є, крім того, порушенням презумпції невинуватості у ч.1 ст. 17 КПК, яка проголошує, що особу не може бути визнано винною у скоєнні злочину, якщо її вину не буде доведено у судовому порядку згідно з законом [13].

Доречно проаналізувати ще одну справу, справу № 344/2697/119, у якій Особа 8 зазначає, що у вирокі щодо визнання винуватості Особи 7 у скоєнні злочину, факти визначені таким чином, що створюють преюдицію визнання його винуватим у вчиненні злочину. У мотивувальній частині вироку щодо Особи 7 зазначені вичерпні та категоричні твердження про причетність Особи 8 до отримання неправомірної вигоди, як директора ТОВ «Фаворит Авто». Тобто Особу 8 було фактично обвинувачено у скоєнні злочину без встановлення фактів його злочинної діяльності та ухвалення вироку згідно із законом. Верховний Суд визначив, що у кримінальному провадженні щодо Особи 7 апеляційний суд постановив ухвалу, де було використано формулювання суду першої інстанції щодо прав, інтересів та свобод Особи 8 та використанні тверджень, які можна трактувати як обвинувачення його у скоєнні злочину, хоча Особа 8 не був учасником процесу та щодо нього не провадилося кримінальне провадження. Саме

тому, Верховний Суд доходить висновку, що було порушено принцип презумпції невинуватості відповідно до ч.1 ст. 17 КПК [14].

З практики Верховного Суду можна дійти висновку, що презумпція невинуватості доволі часто порушується українськими судами в частині того, що осіб обвинувачують у скоєнні злочину без судового провадження та законного вироку суду. Крім того, особам, прав, інтересів та свобод яких стосується винесені вирoki суду, відмовляють у апеляційному перегляді рішення суду, що є порушенням пункту 1 статті 6 Європейської Конвенції про право на справедливий суд. Саме тому, доречно звернутися до практики Європейського Суду з прав людини щодо справ проти України, які стосуються порушення презумпції невинуватості, та проаналізувати позицію ЄСПЛ щодо порушення цього принципу.

Закріплення презумпції невинуватості міститься у пункті 2 статті 6 Конвенції: «Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку» [15]. Ця норма являє собою один із найважливіших елементів справедливого судового розгляду, передбаченого статтею 6 Конвенції про право на справедливий суд.

Зважаючи на це, пропонуємо розглянути презумпцію невинуватості крізь призму практики ЄСПЛ.

Першим прикладом є справа «Гребчук проти України», у якій зазначається, що висловлювання посадових осіб, які відображають думку про винуватість особи, обвинуваченої у скоєнні кримінального правопорушення, коли це не було встановлено у судовому та законному порядку, є порушенням презумпції невинуватості. У цій справі Суд зазначає, що рішення про закриття кримінальної справи проти заявниці були сформульовані у термінах, які не залишають сумніву щодо погляду на те, що заявниця вчинила злочин. До того ж, слідчий використовував категоричні формулювання щодо вини заявниці у скоєнні, а Володимир-

Волинський суд зазначив, що в діяннях заявниці «вбачаються ознаки злочину, передбаченого ст. 167 Кримінального кодексу України». За цих обставин Суд вважає, що мотиви, використані слідчим та Володимир-Волинським судом, становлять порушення презумпції невинуватості [16]. Тому Суд у своєму рішенні ще раз неодноразово вказує, що порушення презумпції невинуватості має місце у разі, коли висловлювання щодо винуватості особи виголошуються до встановлення вини у законному порядку. Крім цього, Суд підкреслює, що порушення цього принципу відбувається не тільки на стадії судового розгляду, а й на стадії досудового провадження.

У ще одній справі («Довженко проти України») заявник скаржився, що публічні заяви керівників міського відділу та обласного управління МВС містили твердження, які були несумісні з правом на презумпцію невинуватості особи, та, численні газетні статті містили інформацію, у якій стверджувалося про його винуватість до винесення законного судового рішення. Суд визначив, що скарга заявника щодо газетних статей з відповідною інформацією про винуватість заявника у скоєнні злочину, є неприйнятною, адже ці дії вчиненні приватними особами і не мають ознак відповідальності держави. Проте Суд визначив, що мало місце порушення презумпції невинуватості, адже неоднозначні заяви зроблені працівниками правоохоронних органів, які навіть не згадують імені особи, явно стосувалися заявника [17]. Презумпція невинуватості покликана захищати права особи, її честь та гідність від безпідставних звинувачень у скоєнні злочину, і, крім цього, запобігти формулюванню негативної думки щодо винуватості особи у громадськості за відсутності винесеного обвинувального вироку суду.

Доречно розглянути ще одну справу проти України у ЄСПЛ - «Грубник проти України». У цій справі заявник скаржився, що вбачає порушення пункту 2 статті 6 Конвенції у зв'язку з формулюваннями у

першій ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, використаними районним судом [18]. Суд неодноразово встановлював порушення зазначеної норми у справах, що стосувалися рішення національних судів про тримання під вартою під час досудового слідства, які вказували про винуватість заявника у вчинення злочину. Саме тому, Суд дійшов висновку, що було порушення принципу презумпції невинуватості у цій справі.

Виходячи з вищевикладеного, можна підсумувати, що презумпція невинуватості в Україні найчастіше порушується у трьох випадках: під час публічних заяв представників правоохоронних органів про винуватість особи до завершення судового розгляду та винесення обвинувального вироку, коли в судовому рішенні, яке не є обвинувальним вирок, відображається думка про винуватість особи, і, коли до підозрюваної особи застосовується рішення про обрання запобіжного заходу, у якому посилаються на винуватість особи у скоєнні злочину.

Важливо звернути увагу на такі порушення зазначеної засади у національній практиці та запропонувати шляхи їх недопущення у майбутньому. Поширеним є використання судами у текстах рішень висловів та формулювань, що порушують принцип презумпції невинуватості. Такі формулювання підривають довіру до національної судової системи. Для подолання зазначеної проблеми, вважаємо за доцільне використовувати такі формулювання, наприклад, «особа підозрюється в [...]» або «особа звинувачується в [...]». Таке формулювання слід використовувати, навіть якщо обвинувачений зізнається або навіть якщо його застали на місці скоєння злочину. Така практика написання використовується у багатьох країнах Європи. Крім того, варто зазначити, що судам слід ретельніше добирати слова під час написання вироків щодо однієї особи, щоб не порушити права та інтереси іншої. Це ж саме стосується і публічних висловлювань працівників правоохоронних органів: повинна виникнути

тенденція до більш обережного використання формулювань та інформації, важливе використання нейтральних висловів. До того ж, мають велике значення практичні наслідки порушень презумпції невинуватості. Як зазначено в главі 34 КПК України, то констатація порушення в ЄСПЛ є приводом до перегляду справи за виключними обставинами, результатом чого може бути скасування вироку та відправлення справи на повторний розгляд. На нашу думку, повинен існувати механізм контролю за переглядом справ після констатації ЄСПЛ та контроль за відшкодуванням моральної та матеріальної шкоди за рахунок держави чи місцевих органів самоврядування. Ще одним способом протидії таких порушень, на нашу думку, є відвід слідчого, слідчого судді чи процесуального керівника.

Висновки та перспективи. Презумпція невинуватості є однією з основних принципів кримінального процесу та гарантією дотримання прав і основоположних свобод особи, елементом права особи на справедливий та суд. Дотримання принципу презумпції невинуватості має велике значення для становлення демократичної та правової держави. Важливість ролі презумпції невинуватості в Україні неодноразово підкреслювалася у рішеннях Конституційного суду України та у практиці Верховного Суду. Аналіз практики ЄСПЛ показав, що порушення окремих елементів засади презумпції невинуватості має місце під час правозастосування. Тому аналіз рішень у справах проти України у майбутньому допоможе запобігти поширенню порушень презумпції невинуватості в Україні, стане запорукою дотримання права на справедливий суд та гарантією дотримання прав і основоположних свобод осіб у кримінальному судочинстві.

Література

1. Римське право : підруч. / О.А. Підпригора, Є.О. Харитонов. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

2. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн: Навчальний посібник. Вид. 4-те, доп. К. : Атіка, 2004. 684 с.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996. № 254к/96-ВР.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 15.04.2023)
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. // Офіційний вісник України. 2012. № 37.
6. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019.
7. Ashworth A. Four threats to the presumption of innocence // The International Journal of Evidence & Proof. 2006. P. 241-279.
8. Захарченко П.П., Махначова Н.М. Роль презумпції невинуватості у кримінальному процесі: витоки та сучасність. Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії. Київ, 2008. Ч. 2. 216 с.
9. Крижанівський В.В. Принцип презумпції невинуватості в кримінальному процесі Польщі // Адвокат. 2002. № 4-5.
10. Лисогор В. Презумпція невинуватості – основний принцип кримінального процесу в правовій державі // Підприємництво, господарство і право. 2010. № 1.
11. Крижанівський В.В. Презумпція невинуватості в системі принципів кримінального процесу України, Польщі та США // Підприємництво, господарство і право. 2003. № 5.
12. Постанова Верховного Суду у справі № 161/13574/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82738555> (дата звернення: 25.03.2023)

- 13.Постанова Верховного Суду у справі № 461/4858/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76566468> (дата звернення: 25.03.2023)
- 14.Постанова Верховного Суду у справі № 344/2697/119. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90906060> (дата звернення: 25.03.2023)
- 15.Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 1950 року.
- 16.Рішення у справі «Грабчук проти України» (Grabchuk v. Ukraine) від 21 вересня 2006 року, заява № 8599/02.
- 17.Рішення у справі «Довженко проти України» (Dovzhenko v. Ukraine) від 12 січня 2012 року, заява № 36650/03.
- 18.Рішення у справі «Грубник про України (Grubnyk v. Ukraine) від 17 вересня 2020 року, заявка № 58444/15.

References

1. Ryske pravo : pidruch. / O.A. Pidopryhora, Ye.O. Kharytonov. 2-he vyd. K. : Yurinkom Inter, 2009. 528 s.
2. Makarchuk V. S. Zahalna istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain: Navchalnyi posibnyk. Vyd. 4-te, dop. K. : Atika, 2004. 684 s.
3. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996. № 254k/96-VR.
4. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava. Ratyfikovano Ukazom Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR № 2148-VIII vid 19 zhovtnia 1973. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (date of access: 15.04.2023)
5. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. // Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2012. № 37.
6. Rishennia Velykoi palaty Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 59 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo

- vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) statti 368-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy vid 26 liutoho 2019 roku № 1-r/2019.
7. Ashworth A. Four threats to the presumption of innocence // *The International Journal of Evidence & Proof*. 2006. P. 241-279.
 8. Zakharchenko P.P., Makhnachova N.M. Rol prezumptsii nevinovatosti u kryminalnomu protsesi: vytoky ta suchasnist. *Pravo i derzhava suchasnoi Ukrainy: problemy rozvytku ta vzaiemodii*. Kyiv, 2008. Ch. 2. 216 s.
 9. Kryzhanivskyi V.V. Pryntsyp prezumptsii nevinovatosti v kryminalnomu protsesi Polshchi // *Advokat*. 2002. № 4-5.
 10. Lysohor V. Prezumptsiia nevinovatosti – osnovnyi pryntsyp kryminalnoho protsesu v pravovii derzhavi // *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2010. № 1.
 11. Kryzhanivskyi V.V. Prezumptsiia nevinovatosti v systemi pryntsyviv kryminalnoho protsesu Ukrainy, Polshchi ta SShA // *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2003. № 5.
 12. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi № 161/13574/18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/82738555> (date of access: 25.03.2023)
 13. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi № 461/4858/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76566468> (date of access: 25.03.2023)
 14. Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi № 344/2697/119. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90906060> (date of access: 25.03.2023)
 15. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny ta osnovnykh svobod vid 1950 roku.
 16. Rishennia u spravi «Hrabchuk proty Ukrainy» (Grabchuk v. Ukraine) vid 21 veresnia 2006 roku, zaiava № 8599/02.
 17. Rishennia u spravi «Dovzhenko proty Ukrainy» (Dovzhenko v. Ukraine) vid 12 sichnia 2012 roku, zaiava № 36650/03.
 18. Rishennia u spravi «Hrubnyk pro Ukrainy (Grubnyk v. Ukraine) vid 17 veresnia 2020 roku, zaiavka № 58444/15.